

Nyirkos, Tamás:  
*Secular Religions – The Key Concepts*

(LONDON: ROUTLEDGE, 2024)

A valódi tudományban nincs helye az udvariaskodásnak, a valódi tudományban mindig khairikus pillanatokat élünk és a valódi tudós sohasem sértődik meg, ezért nyugodtan kérdezhetjük: Hogy tud, és hogy mer Nyirkos Tamás ilyen jó könyvet írni? Az őszinte csodálkozás nagy szabadságot ad. Külön öröm és büszkeség azt látni, hogy egy honfitársunk egyre erőteljesebben van jelen a nemzetközi tudományos életben. Nyirkos Tamás doktori dolgozatát (2011) alakította át és adta ki *Az ötféjű sas* címmel (2014), melyben merészen nyúlt a teológia és politika határvidékeinek kérdéseire a francia ellenforradalom kontextusában. Ezután a végtelen jövő felé orientálódott Nyirkos, és Joachim a Fiore gondolatai nyomán beszélt a végidőről *Bevezetés a világvégéhez* c. könyvében (2015). 2018-ban jelent meg a Routledge-nál szintén a határhelyzetekkel, méghozzá a demokrácia önromboló határhelyzeteivel foglalkozó tanulmánya *The Tyranny of the Majority*. Ugyanebben az évben magyarul jelent meg az a műve, amely elővételezte a *Secular Religions* munkamódszerét: a *Politikai teológiák: a demokráciától az ökológiáig* című könyvében a Carl Schmitt által „politikai teológiáknak” nevezett jelenségeket a legkülönbébb aspektusokból tárgyalta, s olyanokat mutatott fel politikai teológiákként, amelyek sok esetben számunkra már „természetesek”, vagy éppen a legtávolabbi esnek azok vallásiként való felfogásától.

A *Secular Religions* (2024) ismét a Routledge gondozása, s folytatja azt a súlyos eszmei tartalmú munkát, amit Nyirkos elkezdett immár nyilvánvalóan nemzetközi szinten. Könyve ugyanis úgy vallástudományi monográfia, hogy illeszkedik a kiadó *The Key Concepts* enciklopédikus eszmeiségű sorozatába. A *The Key Concepts* egy több száz kötetet magába foglaló könyvfolyam, azzal a – nem kimondott – szándékkal, hogy az emberi tudás teljességét felölelje. Az enciklopédikusság – minden modern ellenkező tendencia ellenére – a tudomány egyik alapjellemzője, mely az emberiség ösztudásának rendszeres kifejtését jelenti. Nagy nevek és nagy témák közepette talált helyet Nyirkos műve, s a vallástudományi összegzés ezen kötetének ilyen kontextusban való megjelenése különösen is jelentős a szinte már végzettszerű fragmentálódás korában.

Nyirkos műve egy lexikális-enciklopédikus mű. Száz szócikkben, száz rövid esszében járja körül mindazt, amit szekuláris vallásnak nevezünk. Szócikkeivel

kijelöli a valóság azon területét, amelyet vizsgálni szeretne, mintegy „körbelövi” a szekuláris vallás fogalmi mátrixát. Egyrészt tehát tartalmában enciklopédikus, s mint ilyen tankönyvként is forgatható. S valóban, ez is a sorozat egyik célja, olyan kézikönyveket biztosítani, hogy a könnyed stílusban megírt, megjegyzésekkel ellátott útmutatók alapján a diák/olvasó további szakirodalmakhoz, problémák tudományos elhelyezéséhez, súlyozáshoz kapjon kedvet. Úgy tűnik negatív az a megjegyzésünk, miszerint biztosak lehetünk abban, hogy Nyirkos Tamás könyvét többen fogják olvasni, mint valaha is idézni. Ez azonban nem feltétlenül azt jelenti, hogy hiányoznának belőle a vallástudományi monográfiákra jellemző súlyos kijelentések, hanem azt, hogy bárki is keressen tudományosan fajsúlyos megjegyzéseket a vallásról és annak megannyi megnyilvánulási formájáról, kísérőjelenségéről, biztos vagyok benne, hogy ezzel a kötettel kezdi majd meg a keresést.

Másrészt enciklopédikus Nyirkos műve szerkezetét tekintve is, és mint minden valóban tudományos műnél, így itt is, a forma jelentéssel bír. Jelen esetben a forma a vallásértelmezés egy fajtáját jeleníti meg. Amikor Nyirkos egy vallási jelenséget akar megérteni, jelesül a szekularizált vallást, és ennek megértése érdekében segítségül hívja annak rokon-, hasonló-, egy vagy többszempontból hasonló-, vagy éppen azzal teljesen ellentétes megnyilvánulási formáit, akkor klasszikus fenomenológiai leírást követ. Ez a módszer viszont a vallás esszencialista felfogásához van szükségszerűen közel. Kérdés, hogy a vallás jelenségét e-képpen vizsgáló kutatónak vajon tudnia kell-e metodológiájának alapkövetelményéről, természetéről, történetéről. Véleményem szerint igen – implicite –, de nem kell feltétlenül belemennie a vallástudomány legelső metodológiai vitájába – explicite –, mert egy tudományos módszer értékét nem vitatni, értékelni és súlyozni kell, hanem működésében felmutatni, s pontosan ezt teszi Nyirkos Tamás.

Szokták mondani, hogy minden könyvnek megvan a maga története, ellenben most itt minden fejezetnek/szócikknek meglesz a maga története. Értem ezen azt, hogy amit szekuláris vallásnak nevezünk, arra Nyirkos ad majd száz variációt, melyek önálló fejezetekként tovább fejlődhetnek az író kutatásaiban. Olyan ez, mint Bach *Das Wohltemperiertes Klavier* [„Jól hangolt zongora”] c. műve, mely 24 művet, illetve 24+24 egymáshoz kapcsolódó prelúdiumot és fűgát tartalmaz különböző hangnemekben, mely hangnemek viszont sajátos éthoszok, világok, tematikák kifejeződései. Egy c-dúr nem lehet nem királyi, emelkedett, himnikus, míg a d-moll nem lehet más, mint szomorú temetési hangnem. Mégis a *Wohltemperiertes* legfontosabb kérdése, hogy mit jelent jól hangoltnak lenni, amihez képest a „többi” hangnem is értelmessé válik? Illetve a mi szempontunkból mit jelent a szekularizált vallás, illetve maga a vallás, melyhez mérten értelmessé válik a hozzá hasonló jelenségekről való diskurzus?

Nyirkos fölteszi a fenti kérdés, de korántsem ilyen élesen, ugyanis nagyon jól tudja, hogy minden kutatásban elsődleges alapállásnak kell lenni, hogy nem feltétlenül zárunk ki számunkra kedvezőtlen, nem szimpatikus nézeteket, megközelítési

módokat. Minden ilyen a vallás lényegére irányuló kérdést megelőz ugyanis az a probléma, hogy tudunk-e egyáltalán bármit is definiálni, illetve „ment-e a könyvek által a világ elébb” a definíciók alkalmazásával? Nyirkos azonban nem definiál, leír, helyzeteket ábrázol, azok hasonlóságát, különbözőségét vizsgálja és felhívja az értelmezésekben található különbségekre is a figyelmünket. Abban a kérdésben, hogy a szekularizált vallás vallás-e egyáltalán (vagy, hogy létezik-e olyan jelenség, hogy vallás) nem foglal állást. Nemtudása, nem-definíciója viszont beszédes, mert mindezzel azt mondja, minden vallásmegértési kísérlet nagyon emberi, ahogy a szekuláris vallás is az, legyen akármilyen is, mondjuk ki: mélyen emberi dolog. Érdekes, hogy a definíciós programban ismerjük fel azt az elsődleges filozófiai antropológiai alapállását Nyirkosnak, miszerint csak az ember fog a vallásról kérdéseket föltenni és megpróbálni valamiféle olyat mondani a világ valóságösszességéről, amit hagyományosan definíciónak nevezünk.

Azt gondolnánk tehát, hogy Nyirkos könyvéből hiányzik a központi fogalomnak, a vallásnak a definíciója, ami miatt egyáltalán vallástudományinak tekinthetjük kutatásait. Ez azonban közel sincs így: van száz szócikke, ami a szekuláris vallás arcaival foglalkozik, s nem mondja ki, de tulajdonképpen van egy egész fejezete, ami az ő vallás definíciója, s ez a bevezető! A bevezetőben leginkább a 18–21. századi vallástudományi vallás definíciós-kísérleteket taglalja, viszont az is beszédes, hogy miről nem értekezik. A klasszikus cicerói, Szent Ágoston-i meghatározások, nem is beszélve a skolasztika és a protestáns kor kísérleteiről nem kapnak szót, pedig az előzetes megértésben – és valljuk be, mindenki, még Nyirkos is az előzetes, józan észre alapozott belátásokból indul ki – sokszor ezek az esszencialistaként aposztrofált gondolatartalmak segítenek egyedül.

A szekularizációs tézis taglalása adhatja a választ a definíciós-problémára. Nyirkos nem igazán fogadja el, hogy a szekularizáció a modernitás egyedüli nagy narratívája. A szekularizáció nem univerzális álkulcs minden zárba, és minduntalan azzal találkozunk, hogy a vallás (a vallási, a vallási gondolkodás, a vallásos cselekvés) a legvadabb szekularizációval sem írható ki. A szekularizált dolgok és a vallási dolgok nem két „doboz”, melybe minden beszuszakolhatunk. Nyirkos a vallás és nem-vallás között inkább egy folyamatos skálát tételez fel, egy kontinuumot, melyen időnként megállhatunk és elálmélkodhatunk az emberiség fantasztikus produktumain. Az más kérdés – de ez már a recenzens véleménye – hogy a mai vallási megnyilvánulások sokszor összehasonlíthatatlanul egyszerűbbek, ostobábbak, leegyszerűsítettebbek mint a tradicionális formák. Hasonlítsunk csak össze egy buddhista szervezates meditációs ciklusát egy fociőrült klubimádatával. Ilyen összehasonlításokra Nyirkos Tamás azonban jó fenomenológusként nem vállalkozik, s ez a „visszatartás” (*epokhé*) könyvének egyik legnagyobb erénye.